

MĂRTURII INEDITE DESPRE ACTIVITATEA PROFESORULUI ȘTEFAN VELOVAN DIN CARANSEBEȘ

DRAGOȘ-LUCIAN ȚIGĂU

Între oamenii de cultură care au îndreptat decisiv învățământul românesc pe calea modernizării, profesorul bănățean Ștefan Velovan (1852–1932) și-a câștigat un loc binemeritat. Poziția onorabilă din pedagogia românească este rezultatul unei laborioase activități desfășurate pe parcursul unei jumătăți de secol, în care profesorul Velovan și-a etalat erudiția, gândirea limpede, tactul pedagogic demn de admirat și de urmat, toate dublate de o putere de muncă exemplară. Prin urmare, viața și opera lui Ștefan Velovan au fost urmărite cu atenție și cu admirație, atât de către contemporanii săi, cât și de către urmași¹. Cu toate acestea, în chip inevitabil, unele aspecte din activitatea ilustrului pedagog român au rămas vag cercetate sau chiar necunoscute. De aceea, pornind de la

1. Informațiile despre activitatea lui Ștefan Velovan au fost culese din *Almanahul învățătorului român pe 1898-1899*, Reșița Montană – Caransebeș, 1898, p. 126-128; "Familia", Oradea-Mare, XXXIV, nr. 47, 22 nov./ 4 dec. 1898, p. 553-554; C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, 3, Sibiu, 1904, p. 1202; *Minerva; Enciclopedia Română*, Cluj, 1929, p. 950; *Sărbătorirea profesorilor Ștefan Velovan și Gheorghe Fotino cu prilejul eșirii la pensie*, în *Anuarul Școlii Normale de învățători din Craiova*, Craiova, 1870/ 1932, p. 62-72; Ștefan Velovan, în "Vestul", Timișoara, III, nr. 587, 31 iul. 1932, p. 1 (necrolog); Ștefan Velovan, *Dare de seamă asupra vieții și activității lui. Lucrare tipărită sub îngrijirea institutorilor pensionari Marin Florescu și Ilie Jianu*, Craiova, 1939, 111 p.; L. Predescu, *Enciclopedia Cugetarea (Material românesc. Oameni și înfăptuiri)*, București, 1940, p. 892; Gh. T. Dumitrescu, Ștefan Velovan, în *Din istoria pedagogiei românești; culegere de studii*, 4, București, 1969, p. 190-221; V. Țircovnicu, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918)*, București, 1970, p. 288-301; I. Popescu-Teiușan, *Pedagogi și oameni de școală din România; mic dicționar*, București, 1975, p. 165-166; C. Brătescu, Ștefan Velovan (1852-1932), în *Mitropolia Banatului*, 32, 1982, nr. 7-9, p. 524-530; *Istoria învățământului din România (compendiu)*, 2 (1821-1918), București, 1993, p. 451-453; *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, 4 (R-Z), București, 1996, p. 735 (scrierile sale).

câteva piese arhivistice din perioada 1888-1893², ne propunem să evocăm un episod din ultimii ani de activitate pedagogică în Banat a profesorului Ștefan Velovan. Totodată, sperăm ca aceste documente să dovedească, o dată în plus, colaborarea rodnică a oamenilor de cultură din Vechiul Regat cu cei aflați încă în afara statului național român.

Prima piesă documentară care suscită interesul de a desluși o problemă puțin cunoscută, fiind totodată și baza analizei de față, este o decizie ministerială din 28 mai (9 iunie) 1888 (vezi anexa I), scrisă în întregime și semnată de Titu Maiorescu³. Prin această decizie, profesorul bănățean Ștefan Velovan primea misiunea și banii necesari pentru a cerceta organizarea învățământului comercial din Austro-Ungaria. Scopul mărturisit al acestei întreprinderi era acela de a pregăti reorganizarea școlilor de comerț din România. Conținutul deciziei implică cercetarea și lămurirea a două chestiuni preliminare. Prima dintre ele privește starea de atunci a învățământului comercial românesc și oportunitatea ca acesta să fie reformat. A doua problemă ține de motivele care l-au determinat pe Titu Maiorescu să-și îndrepte atenția și nădejdea peste graniță, spre profesorul Velovan din Caransebeș.

În momentul redactării deciziei ministeriale (1888), învățământul comercial modern românesc nu avea încă un sfert de secol de existență. Studiile comerciale practicate sporadic între 1830-1860⁴, au primit deplina consacrare abia prin Legea Instrucțiunii promulgată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, la 25 noiembrie 1864. Legea prevedea prin articolul 214 că “*se vor institui școli de comerț în orașele București, Iași, Galați, Brăila, Ploiești, Craiova și Turnu-*

2. Documentele se păstrează la Arhivele Naționale ale României (Direcția Arhivelor Istorice Centrale) în Fondul *Regia Exploatařilor Agricole și Zootehnice*, dosar 897/ 1888, f. 1-46 (în continuare, REAZ). Dosarul (inițial cu nr. 122/ 1888) se referă la “*însărcinarea dată D(omnu)lui profesor Ștefan Velovan de a studia organizațiunea școlilor comerciale din Austria*”.

3. La acea dată, Titu Maiorescu era titularul Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor (23 mart. 1888 - 22 mart. 1889), fiind ministru ad-interim și la Agricultură, Industrie, Comerț și Domenii (23 mart. - 3 iun. 1888), cf. I. Mamina, I. Bulei, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, București, 1994, p. 216.

4. Evoluția studiilor comerciale până la 1864 poate fi cercetată în lucrările lui V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800 la 1864*, 1-4, București, 1892-1901; I. Cojocaru, *Începuturile învățământului tehnic și profesional în Moldova și Țara Românească*, București, 1967; *Istoria învățământului din România* (compendiu), 2 (1821-1918), București, 1993; D. L. Țigău, *Școala Superioară Comercială “Nicolae Kretzulescu” (1864-1999)*, București, p. 23-26.

Severin”, stabilind în articolele 215-219, programa și durata cursurilor, ca și modalitatea de întreținere a școlilor⁵. Dificultățile materiale au întârziat considerabil deschiderea școlilor prevăzute prin lege. În 1864 și-au început activitatea în mod efectiv doar școlile comerciale din București și Galați. Ulterior s-au înființat școli de comerț la Brăila (doar în anii 1870-1873), Buzău, Ploiești (ambele în 1871), Craiova (1877) și Iași (1880)⁶.

Toate aceste școli s-au aflat la început sub autoritatea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, iar din aprilie 1883 au trecut în subordinea noului Minister al Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor (divizia învățământului profesional)⁷. Încredințate primăriilor, în ceea ce privește dotarea materială, nici una dintre școli nu avea un local propriu, bine încălzit și întreținut. Mobilierul nu era adecvat activităților educative, iar cabinetele de fizică, laboratoarele de chimie și mărfuri, colecțiile de eșantioane și bibliotecile s-au constituit cu mari eforturi și stăruințe din partea corpului profesoral. Banii și obiectele necesare erau oferite de minister, primării sau de diverși donatori particulari, iar între 1874-1884, fondurile au fost sporite prin aplicarea regulamentului pentru perceperea și întrebuințarea taxelor plătite de elevi⁸.

Cursurile școlilor comerciale erau destinate doar băieților cu vârste cuprinse între 12-18 ani, care își finalizaseră studiile primare. Durata cursurilor a fost stabilită inițial la patru ani, dar ulterior, prin modificarea la 1 martie 1879 a articolului 216 din Legea Instrucțiunii, studiile comerciale au fost prelungite la cinci ani⁹. La puțin timp, a fost completată și modificată programa studiilor comerciale¹⁰. Puținii cursanți care aveau răbdare, dar și posibilități intelectuale și materiale, își finalizau studiile prin obținerea diplomei de capacitate în științele comerciale.

5. *Monitorul Oficial*, 272, 5/17 dec. 1864, p. 1293.

6. V. Bozga, I. Gherasim, *Începuturile și dezvoltarea învățământului economic românesc până la 1877*, în *RdI*, 36, 1983, nr. 10, p. 987; idem, *Învățământul economic în statul național român până la 1918*, în *RdI*, 36, 1983, nr. 12, p. 1233.

7. *Monitorul Oficial*, 293, 30 mart./11 apr. 1883, p. 4850; revenirea sub autoritatea Ministerului Instrucțiunii s-a realizat la 1 aprilie 1899. Amănunte despre situația școlilor comerciale de dinaintea anului 1900 pot fi culese din lucrarea lui N. Idieru, *Istoria învățământului nostru comercial*, 7 vol., București, 1906-1911; pentru școala din București a se vedea și cartea noastră amintită la nota 4.

8. *Monitorul Oficial*, 243, 6/18 nov. 1874, p. 1377-1378; 68, 24 mart./5 apr. 1878, p. 1944; taxa (24 lei pe an de elev) a fost suprimată la 1 apr. 1884.

9. *Ibidem*, 52, 6/18 mart. 1879, p. 1481.

10. *Ibidem*, 204, 8/20 sept. 1879, p. 5847-5853.

Legislația de după 1864 a avut în vedere și alte probleme ale învățământului comercial: normele de ordine și disciplină pentru elevi (1878, 1882), organizarea examenului de capacitate în științele comerciale (1878, 1882), numirea profesorilor (1879), introducerea carnetului de note (1881), fixarea și gradarea salariilor corpului didactic (1883)¹¹.

Cu toate acestea, învățământul comercial românesc avea destule lipsuri. Corpul profesoral al vremii a sesizat autorităților prin mijloace diverse (conferințe, articole de presă, memorii, interpelări parlamentare) aceste carențe, propunând totodată soluții pentru depășirea lor. Încă din mai 1868, profesorii școlii comerciale din București subliniau importanța aplicării unei noi programe de studii într-o școală *“unde copiii nu pot obosi, nici a se retrage, deoarece cursurile durează doar 4-5 ani, dobândind prin aceasta chiar o specialitate, pe când <altfel> trebuiesc 4 ani de gimnaziu, 3 de liceu, fără a putea deveni specialiști, decât urmând cel puțin 3 ani la vreo facultate”*. Prin dispunerea obiectelor de învățământ pe ani de studiu (4 sau 5) și pe ore săptămânale, prin selecția materiilor necesare, proiectul din 1868¹² anticipează programele legiferate în 1893, 1899 și 1903.

Interesul pentru reorganizarea instrucției comerciale în două cicluri s-a manifestat, cu timpul, în cercuri tot mai largi. În 1881, însuși ministrul Instrucțiunii, V. A. Urechia publica un *“proiect de lege pentru scólele de comerțu”* (26 articole), aceeași problemă fiind discutată și în cadrul primului Congres Economic din România (Iași, 10 -14 octombrie 1882)¹³. La scurt timp (5 mai 1883), dascălii școlii de comerț bucureștene definitivau, la îndemnul ministerului, un nou proiect de lege (25 articole grupate în 5 secțiuni) pentru reorganizarea învățământului comercial, care prevedea crearea unui curs superior de trei ani, suprapus peste cel elementar de patru ani, și echivalarea școlilor comerciale cu cele reale¹⁴. Preocupări similare au avut și dascălii din Iași, dovadă că în 1887 aceștia

11. *Ibidem*, 68, 24 mart./ 5 apr. 1878, p. 1941-1944; 68, 24 mart./ 5 apr. 1879, p. 1793-1794; 148, 4/ 16 oct. 1881, p. 5148-5149; 163, 17/ 29 oct. 1882, p. 2867-2869; 1, 1/ 13 apr. 1883, p. 4-5.

12. Arhivele Naționale ale României, fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, dosar 628/ 1868, f. 23, 25-27, 30; un proiect similar din 4 iun. 1876, în fondul REAZ, dosar 633/ 1876, f. 83-86.

13. *Monitorul Oficial*, nr. 184, 17/ 29 nov. 1881, p. 5887-5888; C. Botez, I. Saizu, *Pagini uitate de cultură economică. Congresele economice din România*, București, 1982, p. 62-63.

14. REAZ, dosar 767/ 1883, f. 1; dosar 768/ 1883, f. 46-47; noi dezbateri sunt atestate la 1 iun. 1885 și 6 sept. 1888, cf. N. Idieru, *op. cit.*, I, 1906, p. 60-61.

redactau un memoriu amplu, despre care profesorul Ștefan Velovan avea cunoștință (vezi anexa VI).

În ceea ce privește a doua chestiune preliminară amintită mai sus, se poate constata că în 1888 profesorul Ștefan Velovan avea 36 de ani¹⁵ și făcea parte, deja, din elita intelectualității românești bănățene. După absolvirea cursurilor primare (urmate la Rusca Montană) și secundare (la Timișoara), Ștefan Velovan era trimis în 1872, de către consistoriul diecezan al Caransebeșului, să-și continue studiile la Viena, ca bursier al fundației Emanuil Gojdu¹⁶. La cunoștințele de filosofie și științe naturale dobândite în capitala Imperiului dualist, Ștefan Velovan a adăugat temeinice studii de pedagogie, realizate la Gotha, în 1876-1877¹⁷.

În aceste condiții, Ștefan Velovan a fost imediat numit (1877) profesor, apoi și “diriginte” (director) al noului Institut Pedagogic din Caransebeș¹⁸. Vreme de 16 ani (1877-1893), Ștefan Velovan s-a remarcat nu numai ca un bun profesor la clasă, ci și ca autorul celor dintâi cursuri speciale de metodică din literatura pedagogică românească. Pe lângă numeroase programe școlare pe discipline, adaptate necesităților și realităților din Banat, profesorul Velovan a elaborat și îndrumătoare de predare a fizicii și științelor naturale, mult apreciate de dascălii bănățeni¹⁹. Din acești ani, Ștefan Velovan își începe bogata activitate publicistică, concretizată în cursuri de metodică, lucrări de pedagogie și psihologie, studii critice, recenzii etc. Toate acestea, peste 40 la număr în perioada 1887-1930, au apărut în broșuri, în publicații didactice și chiar în prestigioasa revistă *Convorbiri Literare*²⁰.

La îndemnul lui Ioan Popasu, episcopul ortodox al Caransebeșului, Ștefan Velovan a organizat și condus primele conferințe ale învățătorilor bănățeni.

15. S-a născut la 22 sept. 1852 în Rusca Montană, loc unde, opt decenii mai târziu, a trecut în neființă (26 iul. 1932), cf. Gh. T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 190, 199.

16. Ștefan Velovan. *Dare de seamă...*, p. 63; Gh. T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 190; V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 188.

17. *Ibidem*, p. 188.

18. Institutul care purta denumirea de “Preparandie” a început să funcționeze de la 13 sept. 1876, cf. *ibidem*, p. 188-189.

19. *Ibidem*, p. 190-192, 214-215, 228, 235-241.

20. Lucrările sunt amintite în Ștefan Velovan *Dare de seamă...*, p. 108-109; Gh. T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 220-221; *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, 4, p. 735; *Convorbiri Literare: bibliografie*, București, 1975.

Competența și seriozitatea deosebită l-au ajutat pe profesorul Velovan să devină președintele Reuniunii învățătorilor români de la școlile confesionale greco-ortodoxe din dieceza Caransebeșului (august 1883 – octombrie 1893)²¹. În același timp, acest inimos dascăl a înțeles să sprijine mișcarea culturală bănățeană și prin alte mijloace. Astfel, încă din 1878, el a devenit membru în comitetul de conducere al Reuniunii de cântări din Caransebeș, fiind și președintele acesteia între anii 1890-1893²².

Așadar, pe parcursul unui deceniu, profesorul Ștefan Velovan a ajuns foarte cunoscut și prețuit de numeroși intelectuali români, printre aceștia numărându-se și Titu Maiorescu. Fruntașul junimist, el însuși un om de școală, îl recomanda comitetului revistei *România Jună* în următorii termeni: “*un nou scriitor pe care îl cred de mare valoare filosofică și stilistică, este d(omnul) Velovan, directorul Institutului preparandal de la Caransebeș*” (3 iunie 1887)²³. La apropierea dintre Titu Maiorescu și Ștefan Velovan a contat foarte mult și faptul că ilustrul junimist era chiar nepotul de soră al episcopului Ioan Popasu, mentorul lui Velovan²⁴.

*

Din ancheta preliminară realizată mai înainte, reiese faptul că reforma învățământului comercial din România era necesară, iar cabinetul junimist instalat în martie 1888 își propusese să soluționeze și această problemă amânată de liberali în lunga lor guvernare. La 28 septembrie 1888 (st. v.), ședința Comisiunii Permanente a Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor lua în discuție problema reorganizării instrucției comerciale, pe baza rapoartelor de specialitate întocmite de direcțiunile școlilor în cauză. Atunci s-a subliniat utilitatea ca absolvenții gimnaziilor reale să-și poată continua pregătirea pe o ramificație de studii speciale. S-a considerat că nu școala primară, ci doar gimnaziul real (patru ani de studii) poate fi baza învățământului comercial (de trei ani). În final, comisia recomanda ca “*pentru formarea unui proiect de lege și a programelor de studii, să se numească o comisiune de bărbați competenți în învățământul special, în care*

21. Ștefan Velovan, *Dare de seamă...*, p. 64; Gh. T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 191; V. Țîrcovnicu, *op. cit.*, p. 261.

22. C. Brătescu, *op. cit.*, p. 526; un moment din activitatea sa pe plan muzical (1882) poate fi cercetat la V. Dobrescu, *Călătoriile lui Ciprian Porumbescu în Banat*, în „Banatica”, 14, 1996, p. 294-296.

23. V. Țîrcovnicu, *op. cit.*, p. 301.

24. I. Mamina, I. Bulei, *op. cit.*, p. 216.

să ia parte și câțiva membri distinși în ramura comerțului și a industriei”²⁵. Acest document poartă o rezoluție interesantă: “ceștiunea va rămâne în suspensiune până la depunerea raportului de către D(omnul) professor Velovan Șt(efan) însărcinat cu studiul special al reorganizării școlilor de comerț. 3 Oct(ombrie) 1888”²⁶.

Există însă dovada că încă de la 30 mai 1888 profesorul Velovan era invitat oficial să studieze modelul austriac de învățământ comercial și să întocmească un raport amănunțit (anexa II). Pentru a răsplăti și stimula munca dascălului bănățean, Titu Maiorescu cerea serviciului de ordonanțare să îi plătească suma de 2000 lei din fondul alocat (la articolul 31) în bugetul exercițiului curent²⁷.

Oficialitățile române au considerat de cuviință să-i acorde profesorului Velovan un răgaz de câteva luni pentru cercetarea problemei. Așa cum reiese din apostila citată mai sus, misiunea dascălului de la Caransebeș era hotărâtoare pentru întocmirea proiectului de lege. Pare firească nerăbdarea comisiei de la București de a intra în posesia raportului de specialitate, fapt care transpare dintr-o misivă trimisă în Banat la 13 (25) ianuarie 1889 (anexa III).

Om de cuvânt, cu conștiința lucrului bine făcut, Ștefan Velovan a fost în măsură să anunțe, la 17 (29) ianuarie 1889, finalizarea cercetărilor în timp util (anexa IV). Zece zile mai târziu, el trimitea ministerului economic de la București mult așteptatul raport, atenționând cu această ocazie că materialul adunat în urma unor ample cercetări, deși este “*construit într-un întreg organic*”, nu poate oferi decât sugestii pentru realizarea unui autentic proiect românesc de reformă a învățământului comercial (anexa V). Din scrisoarea trimisă la București (27 ianuarie 1889) reiese că profesorul Ștefan Velovan cunoștea “*condițiunile sub care învățământul comercial din România ar putea să prospere mai bine și mai sigur*”, și faptul că perspectivele înființării unor Academii Comerciale erau destul de îndepărtate²⁸.

Raportul propriu-zis, din care reproducem ultima parte (anexa VI), avea 68 de pagini scrise îngrijit. Acesta reflectă atenția cu care Ștefan Velovan

25. REAZ, dosar 897/ 1888, f. 5-6; din Comisia permanentă făceau parte economistul Petre S. Aurelian și directorul Băncii Naționale, Theodor Ștefănescu.

26. *Ibidem*, f. 5, sus.

27. *Ibidem*, f. 3.

28. Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale s-a înființat la 6-19 apr. 1913, cf. *Monitorul Oficial*, 12, 13-26 apr. 1913, p. 545-548.

cercetase instrucția comercială din Austria și Germania. Profesorul caransebeșean a studiat numeroase aspecte, prezentându-le detaliat și diferențiat pentru cursul inferior și cel superior: scopul învățământului comercial, obiectele de studiu cu programele lor, strategiile didactice, manualele utilizate, modalitățile de admitere a elevilor, numărul cursanților dintr-o clasă, formarea claselor paralele, recrutarea și activitatea corpului profesoral, apoi colecțiile bibliotecilor și laboratoarelor. Nu au fost uitate problemele legate de taxele școlare și fondurile bursierilor, funcționarea cursurilor speciale (pentru femei și fete, cele serale și practice). Pentru a da relevanță observațiilor sale, profesorul Velovan a intercalat tabele cu distribuirea materiilor pe ore de curs și pe ani de studiu²⁹.

Pe scurt, Ștefan Velovan era adeptul unui învățământ comercial articulat pe două cicluri: inferior (sau de gradul I) și superior (de gradul al II-lea). Primul ciclu, cel mai important, urma să aibă patru ani, iar al doilea numai doi ani, ceea ce însemna că studiile comerciale de atunci s-ar fi prelungit de la cinci la șase ani. Primul grad de studii urma să fie frecventat în mod obligatoriu de toți cei care ar fi optat pentru instrucția comercială, căci în fond, acesta era o parte a învățământului de cultură generală, și era necesar pentru a accede în cel de-al doilea grad unde se făceau studii de specialitate.

Fiecare ciclu de învățământ trebuia să aibă *“o programă în sine încheiată”* sau *“un cerc de studii complete”*, astfel ca absolvenții, indiferent dacă au urmat unul sau ambele cicluri, *“să fie destul de destoinici și cunoscători în specialitatea lor”*, cu alte cuvinte, să se poată angaja în diverse afaceri și funcțiuni unde să-și valorifice cunoștințele dobândite în școală. Programa primului grad urma să fie foarte lejeră, atât în privința numărului de materii, cât și în cea a numărului de ore săptămânale, permițând multor tineri, inclusiv celor angajați ca ucenici la patroni, să aibă puterea și timpul necesar de a absolvi o școală comercială elementară. Programa celui de-al doilea ciclu urmărea să dea studiilor comerciale o pronunțată specializare, dar și un vădit caracter practic. Totodată, proiectarea numărului de clase și școli comerciale trebuia să urmărească exclusiv satisfacerea nevoilor de moment ale societății.

În concluzie, profesorul Velovan a sesizat bine necesitatea ca viitoarea lege să permită stabilirea unei armonii între tipul de educație pe care societatea l-ar fi cerut, oferta sistemului de învățământ și, nu în ultimul rând, aspirațiile individului.

Așteptat cu nerăbdare de autoritățile școlare din România, studiul profesorului Ștefan Velovan a fost analizat la Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor abia la începutul lunii mai 1889³⁰. Raportul a fost trimis apoi Comisiunii Permanente a ministerului care, în ședința ținută la 3 (15) iunie 1889, îl considera a fi un material de referință în munca de reorganizare a învățământului comercial (anexa VII).

Noua lege a învățământului profesional s-a lăsat însă îndelung așteptată, ea fiind promulgată abia la 7 (19) aprilie 1893³¹. Cauzele acestei amânări de aproape patru ani sunt numeroase: instabilitatea guvernamentală din perioada anilor 1888-1891, încetineala caracteristică a comisiilor ministeriale și parlamentare, manevrele politicianiste și vexațiunile care amenințau proiectele de reformă inițiate de specialiști (cazul modificării Legii Instrucțiunii propusă de Titu Maiorescu în ianuarie-februarie 1891)³².

Inițiată de junimistul Petre P. Carp³³, legea din 1893 a deschis seria actelor normative care vor reglementa exclusiv problema învățământului profesional, până în anul 1948³⁴. Aproape un sfert din textul legii (25 articole) avea în vedere aspectele comune ale diverselor forme de învățământ profesional, în timp ce capitolul al IV-lea (articolele 78-89) reglementa exclusiv instrucția comercială. Astfel, studiile comerciale erau declarate gratuite și publice. Ele se realizau în două cicluri suprapuse, de câte trei ani fiecare. În școlile comerciale de gradul întâi (elementare) erau primiți băieți care terminaseră studiile primare. Cursanții din școlile comerciale de gradul al doilea (superioare) trebuiau să aibă vârsta de minim 15 ani și să fi absolvit patru clase gimnaziale, clasice ori reale, sau cursurile școlii comerciale de gradul întâi. Toți elevii urmau să fie externi, iar cei din ciclul superior puteau beneficia de 20 de burse pentru fiecare școală.

Materiile din cursul elementar erau: limbile română, franceză și germană, aritmetica, geografia și istoria, “*științele de comptoir*” (corespondența comercială, contabilitatea, tehnica schimbului), noțiuni de chimie, fizică și mărfuri, caligrafia

30. Vezi apostila pusă pe scrisoarea din 27 ian. 1889 (anexa V).

31. *Monitorul Oficial*, 8, 9/ 21 apr. 1893, p. 180-185.

32. I. Mamina, I. Bulei, *op. cit.*, p. 73, 75-76, 85.

33. P. P. Carp a condus Min. Agr. Ind. Com. Dom. între 18 dec. 1891 – 3 oct. 1895, cf. *ibidem*, p. 179.

34. *Lege asupra învățământului profesional*, în *Monitorul Oficial*, 287, 31 mart./ 12 apr. 1899, p. 10105-10120; *Legea învățământului comercial secundar*, *ibidem*, 77, 1 apr. 1936, p. 2921-2927.

și desenul. Pentru cursul superior, studiul limbii române era suprimat și înlocuit cu cel al limbii engleze (sau italiene), iar pe lângă celelalte materii amintite mai sus se adăugau economia politică și dreptul comercial, administrativ și constituțional. La finalizarea studiilor superioare, absolvenții susțineau un ultim examen, pentru obținerea diplomei de capacitate în științele comerciale.

Profesorii acestor școli aveau același statut cu dascălii din învățământul teoretic. Nu existau discriminări la numirea în funcție, la remunerație și gradație, ori în privința îndatoririlor și drepturilor. De asemeni, întreținerea școlilor, procurarea localurilor revenea tot Camerelor de comerț și primăriilor.

Din cele prezentate mai sus, se poate constata că proiectul întocmit de profesorul Velovan în 1889 și-a avut partea de contribuție la elaborarea celei dintâi legi a învățământului profesional din România. Multe dintre justele sale recomandări se regăsesc în articolele de lege. Frapează însă absența reglementărilor privitoare la învățământul special, pe care Ștefan Velovan nu le-a pierdut din vedere la 1889. Aceste cursuri (pentru adulți, de seară și duminicale) au fost legiferate în deceniul următor³⁵.

Odată adoptată legea, cea mai urgentă problemă era proiectarea programei analitice pentru școlile de comerț. Și de această dată, atenția celor de la București s-a îndreptat către omul de școală Ștefan Velovan. Solicitarea s-a produs cel mai probabil în lunile mai-iunie 1893, căci la 29 iunie (11 iulie), profesorul Velovan redacta o scrisoare de accept (anexa VIII). În misiva adresată ministrului Petre P. Carp, se cerea returnarea proiectului din 1889, pentru a fi folosit ca îndrumător în munca de concepere a programei ce se dorea a fi terminată la sfârșitul lunii iulie. Tihna vacanței de vară și solitudinea remarcabilă a conducătorilor din minister (anexa VIII) i-au permis lui Ștefan Velovan ca și de această dată să-și onoreze la timp angajamentul luat. Deja la 2 (14) august 1893, el telegrafia la București că programa va fi expediată în trei zile (anexa IX). Cunosând seriozitatea acestui inimos băănățean, nu ne îndoim de faptul că programa acestuia a ajuns neîntârziat în birourile ministerului de resort. Dosarul pe care l-am avut în vedere, nu conține și această programă. Totuși, ținând cont de faptul că Ștefan Velovan avea o mare experiență în elaborarea de programe școlare și

35. Programele analitice și regulamentele școlilor comerciale pentru adulți (*Ibidem*, 49, 3/ 15 iun. 1904, p. 2514-2516; 203, 8/ 21 dec. 1904, p. 7572-7574) diferă de cele ale școlilor comerciale de seară și duminică (*Ibidem*, 114, 20 aug./ 2 sept. 1904, p. 4903-4905; 204, 9/ 22 dec. 1904, p. 7593-7596).

îndrumătoare de predare, se poate afirma că proiectul său din 1893, aidoma celui din 1889, era caracterizat prin coerență, spirit practic și o formulare precisă. Fiind realizat în conformitate cu noua lege a învățământului profesional, proiectul a servit ca model și a grăbit elaborarea programelor analitice pentru școlile comerciale de ambele grade, acestea fiind publicate în mai 1894³⁶. Cu siguranță, programa profesorului Velovan, dacă va fi descoperită și publicată, ar confirma această convingere a noastră.

Cert este faptul că proiectul de programă realizat în iulie 1893 a fost ultima contribuție la reforma învățământului românesc, din perioada în care Ștefan Velovan a fost profesor în Banat. Deja la 11 (23) septembrie 1893, Velovan era solicitat în mod oficial de către Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor să primească o catedră de pedagogie la o școală din capitala României, unde ar fi primit un salariu de cel puțin 450 de lei lunar³⁷. Prin stabilirea lui Ștefan Velovan la București, în toamna anului 1893, ministrul Instrucțiunii, Take Ionescu, a obținut fără îndoială un succes important. Aceeași intenție o avusese și Titu Maiorescu în timpul ministeriatului său din 1888-1889, dar aceasta s-a lovit de împotrivirea episcopului Ioan Popasu. "*Nepoate Titule, dacă îmi iei pe Velovan, mie nu-mi rămâne decât să închid Preparandia*" era sentința episcopului care nu își ascundea mirarea că România, țară liberă, nu își pregătea propriile elemente de care avea nevoie, ci căuta să le ia pe cele formate cu mari sacrificii de românii aflați sub dominație străină³⁸. Firește că Preparandia din Caransebeș nu s-a închis, nici după moartea episcopului (5/17 februarie 1889) și nici după plecarea lui Ștefan Velovan. În schimb, școala românească de pedagogie a avut numai de câștigat de pe urma activității profesorului Velovan³⁹, iar această trudă a fost prețuită pe măsură⁴⁰.

36. *Ibidem*, 35, 15/ 27 mai 1894, p. 1387-1393; pentru forma revizuită vezi *Ibidem*, 65, 23 iun./ 5 iul. 1894, p. 2514-2517 (șc. gr. I) și 2517-2521 (șc. gr. II).

37. Ștefan Velovan. *Dare de seamă...*, p. 97 (reproducerea adresei ministeriale); vezi și p. 38-39.

38. *Ibidem*, p. 65.

39. Ștefan Velovan a fost succesiv: profesor de pedagogie la Școala Normală "Carol I" din București (1893-1895), mutată apoi la Câmpulung (1895-1896); director al Școlii Normale de Institute; profesor de filosofie și pedagogie la Școala Normală de învățători din Craiova (1896-1926) și director al Școlii de Aplicație din același oraș, cf. *Ibidem*, p. 42-43, 65.

40. Ștefan Velovan a devenit membru în comitetul Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor, apoi a fost ales deputat în primul Parlament al României Mari, cf. *Ibidem*, p. 66.

Avem convingerea că documentele prezentate în studiul de față demonstrează, o dată în plus, faptul că intelectualii români ce trăiau în regiuni și sub stăpâniri diferite, au avut priceperea și voința necesară de a conlucra eficient la dezvoltarea învățământului românesc și, prin aceasta, la propășirea culturii naționale.

ANEXE

1888 mai 28 (st. v.), <București>¹

Decisiune

Având în vedere necesitatea de a se organiza mai bine Școalele de Comerțiu,
Considerând și avisul Comisiei permanente în această privință:

însărcinăm pe d(omnul) Ștefan Velovan, profesor la Caransebeș, să studieze organizarea
Școalelor de Comerț din Austria și să facă acestui Ministeriu raport asupra organizării școalelor
noastre de comerț, după experiențele dobândite acolo.

Se vor da d(omnu)lui Velovan două mii lei noi, ca despăgubire de drum și de lucrare.

28 Mai 1888

T(itu) Maiorescu

Arhivele Naționale ale României, fond *Regia Exploatărilor Agricole și Zootehnice*,
dosar 897/ 1888, f. 1.

1. Intrată în registratura Min. Agr. Ind. Com. Dom. cu nr. 29051/ 28 mai 1888, și în
cea a Diviz. Agr. cu nr. 3310/ 28 mai 1888.

II

1888 mai 30 (st. v.), <București>¹

Divisia Agric(ulturii)

Nr. 24178

1888 Mai 30

D(omnu)lui Ștefan Velovan,
profesor la Caransebeș (Banat)

D(omnu)le profesor,

În dorința de a da școlelor noastre comerciale o organizațiune mai bună de cât acea de
astăzi și a le face astfel să corespundă într'un mod satisfăcător necesităților actualității, vă rog
cu onoare să bine voți a studia organizațiunea școlelor de comerț din Austria și a ne presenta
un raport amănunțit asupra organizării Școlelor noastre comerciale, după experiențele dobândite
acolo.

Ne place a crede că veți bine voi a primi această însărcinare, pentru care s'au luat
cuvenitele dispozițiuni a vi se trimite prin poștă suma de 2000 lei, ca indemnisație de lucrare

și de transport.

p(entru) M(inistru)...

Arhivele Naționale ale României, fond *Regia Exploatărilor Agricole și Zootehnice*, dosar 897/ 1888, f. 2.

1. Conceptul scrisorii trimise lui Ștefan Velovan de către Min. Agr. Ind. Com. Dom.

III

1889 ianuarie 13 (st. v.), <București>¹

Divisia Agric(ulturii)

Nr. 1495

1889 Ian(uarie) 13

D(omnu)lui Ștefan Velovan,
profesor la Caransebeș (Banat)

D(omnu)le profesor,

Dorind a face cât mai curând organizarea Școlilor noastre comerciale, ne referim la adresa acestui Departament cu No. 24178 din 30 Mai 1888 și ve rog cu onoare să bine voți a ne prezenta neîntârziat un raport amănunțit în care să se cuprindă rezultatul studiului ce veți fi făcut în urma însărcinării despre care tratăză disa adresă.

p(entru) M(inistru)...

Arhivele Naționale ale României, fond *Regia Exploatărilor Agricole și Zootehnice*, dosar 897/ 1888, f. 4.

1. Conceptul adresei trimise lui Ștefan Velovan de către Min. Agr. Ind. Com. Dom.

IV

1889 ianuarie 29 (st. n.), <Caransebeș>¹

Onorabilului Minister al Agriculturii

Comerciului et c(etera)

Anunț că raportul despre școlile comerciale să va copia în câteva zile și-l voi trimite imediat cu adânc respect.

Ștefan Velzoan²

Arhivele Naționale ale României, fond *Regia Exploatărilor Agricole și Zootehnice*, dosar 897/ 1888, f. 7.

1. Telegramă intrată în registratura Diviz. Agr. la 17 ianuarie 1889 (st. v.).
2. Astfel ortografiat de către telegrafist.

V

1889 ianuarie 27, Caransebeș

Onoratului Minister al
agricultei¹, industriei, comerțului
și domeniilor

Urmând însărcinării primite din partea Onoratului Minister, de a mă ocupa de organizarea școalelor comerciale din Austria, îmi iau voie a subșterne cu tot respectul rezultatele experiințelor făcute în acest obiect.

În raportul alăturat am crezut de lipsă să încerc înfățișarea unor programe analitice, după cumpănirea datelor variate ce le-am găsit la școalele comerciale din Austria și provinciile din apropiere ale Germaniei.

Programele ce-mi permit a le presenta și motiva, n-au pretențiunea unei lucrări desăvârșite. Materialul rânduit și construit într'un întreg organic, are menirea de a servi ca substrat concret de discuțiune, pentru a se putea face modificările, reducerile ori întregirile ce se vor găsi de lipsă, ținând samă de condițiunile sub care învățământul comercial din România ar putea să prospere mai bine și mai sigur.

M'am mărginit a înfățișa organizația școalelor comerciale de gradul întâi și al doilea, neintrând în scopul raportului de față a expune și organizația Academiiilor de comerț, care va trebui să devie la timpul său obiect de studiu deosebit, în urma experiințelor la care va duce nesmintit practica învățământului comercial mai² inferior.

Cu adânc respect sunt al Onoratului Minister

devotat serv

Ștefan Velovan

Profesor

Caransebeș la 27 Ianuarie 1889

- în partea dreaptă, sus, s-a pus următoarea rezoluție:

3 Mai (18)89

Se va lua avisul Comisiunii permanente.

p(entru) Ministru <ss. indescifrabil>.

Arhivele Naționale ale României, fond *Regia Exploatărilor Agricole și Zootehnice*, dosar 897/ 1888, f. 8 r.-v.

1. Astfel în original.
2. Adverb de prisos.

VI

<1889 ianuarie, Caransebeș>¹

Tabela materiilor² <din studiu>

	Pagina
Din istoricul școalelor comerciale în Austria	1
Școalele comerciale actuale:	<7>
Scopul învățământului comercial în general	7
Gradurile școalelor comerciale	7
Școalele de învățăcei (gradul I)	8
Programa obiectelor și a orelor de învățământ	10
Programa materiei de învățământ	11
Școalele comerciale de gradul II	19
Programa obiectelor de învățământ	22
Programa materiei	23
Biblioteca, laboratorul de fizică, chimie și de mărfuri	
museul de mărfuri	41
Fondul bursierilor comercianți	49
Cursuri speciale	53
Administrarea școalelor și corpul didactic	57
Motivele organizării	61

<urmează raportul propriu-zis de 68 pagini, din care reproducem doar ultimul capitol – o sinteză a celor precedente – în care Ștefan Velovan propune adaptarea sistemului de învățământ din lumea germană la realitățile și trebuințele României>

Motivele organizării³

a) Școale comerciale de gradul întâi (Școalele de învățăcei)⁴

Învățământul comercial la școalele de gradul întâi este obligator. Acestei împrejurări este a se atribui, că școalele ajung a populariza cunoștințele comerciale în păturile cele mai⁵ inferioare ale populațiunei comerciale pe o scară întinsă. Obligămintul cercetării, numărul redus de ore (6)⁴ pentru un învățacel pe săptămână, în sfârșit materia de învățământ redusă la lipsele cele mai arzătoare ale comerțului, asigură și putința unei frecvențări maxime.

Într'un oraș sau târg cu școală de învățăcei, un învățăcel oare-care nu poate fi înaintat la gradul de practicant comercial cu leafă la vr'un stabiliment de comerț, dacă n'a servit cel puțin trei ani ca învățăcel la o firmă improtocolată și nu a produs certificat despre absolvirea școlii de învățăcei.

Am amintit, că fixarea timpului pentru cele 6 ore de ocupațiune în școală, a fost obiectul unor lungi discuțiuni în sânul diferitelor gremii⁶ de comercianți ale orașelor ce susțin școlile. În unele locuri sunt admise și astăzi orele de seară în zilele de lucru și cele de după amiază în Duminică. Motivul comercianților pentru această distribuție de ore este, că învățăceii nu pot fi detrași preste zi de la lucrul cu care dădăresc stăpânului pentru sacrificiile acestuia în favorul învățăcelilor. S'a făcut însă experiența, că în orele de seară lipsește gradul de atențiune și vivacitatea de spirit necesară pentru a putea realiza scopul învățământului în măsura cerută. Contra ocupației învățăcelilor în ziua de Duminică s'a redat în multe locuri sentimentul religios al publicului. Rezultatul discuțiunilor a fost, că în unele orașe cu școli de învățăcei mai bine organizate s'a stabilit distribuția celor 6 ore pe 3 zile de lucru și adecă de la 7-9 dimineața și de la 2-5 după amiază, însă așa ca în aceleași ore să nu fie ocupați decât învățăceii unei clase. Prin această întocmire s'a dat puțină comercianților, cari au doi sau mai mulți învățăcei în diferite clase, să nu fie lipsiți de ajutor în prăvăliile ori magazinele lor, fiind totdeauna unul sau altul dintre învățăcei la dispoziția stăpânului. Oricare comerciant, ale cărui afaceri nu-l necesitează a aplica decât un singur învățăcel, poate dispensa acest învățăcel fără greutate pentru 2 ore în trei zile de lucru. Experienți nenumărate au constatat, că învățăceii, luminați prin învățământul acestor școli, au remunerat jertfele stăpânilor lor prin o inteligență potențată și o calitate ne asemănată a serviciului.

Avantagiile acestei organizări a învățământului comercial de gradul cel mai⁵ inferior sunt:

Asigurarea unei frecvențe maxime prin aceea, că învățământul este obligatoriu pentru toți băieții cari s'au dedicat comerțului, cel puțin în comunele unde sunt întocmite aceste școli.

Înființarea acestor școli este avantajoasă și din punct de vedere economic. Afară de localul pentru eventualii frecvenți ai clasei preparatoare, școala are trebuință de o singură sală de învățământ, în care se adună învățăceii celor două clase în orele destinate pentru fiecare (clasa I Luni, Miercuri și Vineri; clasa II Marți, Joi și Sâmbătă)⁴. Această împrejurare ușurează înființarea școlilor de învățăcei în toate orașele și târgurile, unde se găsesc edificii de școală, care s'ar putea adapta în scopul acesta, după trebuințele locale și numărul învățăcelilor ce s'ar constata a fi aplicați în serviciul comercianților din acea localitate și obligați a frecventa școala.

Școlile de învățăcei sunt adăpostite în Austria în edificiile școlilor primare, ale gimnaziilor, școlilor reale ori liceelor, ale școlilor comerciale ori industriale mai⁵ superioare, după cum s'au putut adapta localurile existente în modul cel mai corespunzător scopului. Conducerea școlilor de învățăcei e încredințată de obicei direcțiunilor respective. Membrii corpului didactic sunt numiți dintre institutorii ori profesorii din localitate. Retribuțiunea lor în total corespunde numărului de 18 ore pe săptămână și se împarte proporțional cu orele de ocupație ale fiecăruia. Qualificație special comercială se cere numai pentru disciplinele

cuprinse în programă sub numele de “științi de comptoir” și cursul mărfurilor.

Având în vedere, că învățământul în treapta aceasta stăruie la popularizarea cunoștințelor comerciale în pătura cea mai largă a populației, însemnătatea lui se înțelege dela sine, mai vârtos pentru România, unde această pătură are în prima linie trebuința de școală. Nu suferă îndoială, că organizarea unui învățământ, fie și special, trebuie să înceapă de jos. Stratul comercial cel mai⁵ inferior, simțind odată foloasele acestui învățământ, va da, nu ne îndoim, și contingentul necesar pentru școalele comerciale mai⁵ superioare.

b) Școalele comerciale de gradul al doilea

Învățământul comercial în treapta a doua, cere în general o pregătire de 4 clase medii inferioare. Cursul acestei școale este, după cum văzurăm, de doi ani, având și o clasă preparatoare pentru cei ce nu au întrunit condițiunile de primire, arătate mai nainte.

Această organizație diferă în mod esențial de a școalelor comerciale de același grad din Germania, care au un curs de 6 ani și nu cer la primire decât absolvirea școalei primare, precum în România cursul de 5 ani nu cere decât același grad de pregătire.

Nu se poate tăgădui în princip, că o organizare a învățământului comercial, care tinde a pune temelia cunoștințelor comerciale începând dela pregătirea ce o oferă școala primară, este mai temeinică. Organizarea aceasta dă învățământului puțința de a ține mai din vreme seamă de scopul final al școalei. Chiar primele elemente ale culturii generale se pot preda cu continuă considerare la scopurile speciale ale învățământului. Toate acestea, zic organizatorii școalelor din Austria, își au în teorie motivele lor bine cumpănite.

Experiințele rezultate din o lungă observațiune a succeselor faprice, au născut în Austria opiniunea ce se manifestă foarte des în sânul corpurilor didactice ale școalelor comerciale, și căreia credem de trebuință a-i da expresiune și la locul acesta.

Programele de materii ale școalelor comerciale din Germania, care sunt organizate cu un curs de 6 ani, ne vor încredința, că obiectele de învățământ specific comerciale, precum: teoria mercantilă, cunoștințele despre cambiul, corespondența, comptabilitatea, cursul mărfurilor, aritmetica comercială, dreptul comercial, cestiunile de istorie și geografie specific comercială, economia politică, lucrările practice de birou și în laboratoriu de mărfuri, - cu escepția limbilor străine – ocupă numai școlarii din anul al 5-lea și al 6-lea de școală. Programa materiilor din cele 4 clase inferioare nu conține decât obiecte și cestiuni ce intră și în programele gimnasiului inferior cu escepția limbilor clasice; ori că sunt aproape identice cu ale școalelor reale inferioare sau în fine cu ale școalelor burgheze superioare. Cine a avut ocazie a conversa cu profesorii școalelor comerciale despre lucrarea lor în cele 4 clase inferioare, s'a putut convinge, că cu toată menirea lor specială clasele inferioare n'au putut realiza în faptă decât o cultură generală, care e chemată să servească de basă celei special comerciale, rezervată celor două clase din urmă.

Însăși organizația școalelor comerciale cu 6 clase dovedește, că o școală comercială nu poate deveni de fapt comercială, până când nu e fixat acel grad de cultură generală, care e indispensabil pentru treapta specială la care stăruie școala. Acest grad de cultură generală îl oferă însă și școalele medii inferioare.

Ceea ce ar mai putea să justifice dreptul de existență al celor 4 clase comerciale inferioare, este folosul ce rezultă din împrejurarea, că profesorii preferă a-și pregăti ei înșiși școlarii lor, împrejurare menită a asigura o lucrare mai continuativă și mai armonică.

În fața acestor motive pro și contra organizării școalelor cu un curs de 6 ani, cuvântul din urmă l-a avut de fapt mai totdeauna motivul mijloacelor materiale existente, care ne explică deosebirea de organizare a școalelor comerciale chiar din Germania, unde numărul claselor variază dela 3 la 6. În consonanță cu această variație e stabilită, se înțelege, și pregătirea ce o cere una sau altă școală.

Credem de folos a reveni asupra unei cestiuni sulate⁷ în Memoriul corpului profesoral al școlii comerciale din Iași, adresat în anul 1887 Domnului Ministru al agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor. În punctul V al acestui Memoriu găsim propunerea de a înmulți clasele școalelor comerciale dela 5 la 6, având cele 4 clase inferioare să închipuiască gradul întâi, iar cele două din urmă gradul al doilea al învățământului comercial.

Materia de învățământ, pe care o găsim în programele școalelor de gradul al doilea, justifică cererea, ca școlarii absolvenți de școală primară să facă un studiu de 6 ani, dacă voesc să obțină qualificația de gradul al doilea. E foarte pedagogică și cerea ca “programele să fie astfel întocmite, încât să formeze un cerc și acei ce rămân numai cu primul grad de învățământ cuprins în patru ani, să fie destul de destoinici și cunoscători în specialitatea lor, rămânând ca acei care vor să se destine unei cariere mai⁵ superioare, să facă studii mai înalte și cercetări mai aprofundate asupra obiectelor ce formează parte din studiul lor”.

Rămâne acum să cercetăm, dacă împrejurările faptice, așa cum sunt date în România, vorbesc pentru sau contra celor 4 clase comerciale inferioare. Memoriul amintit ne dă în această privire (punctul VIII)⁴ o prețioasă experiență: “Elevii ce vor termina aceste clase nu vor putea fi întrebuințați decât în magazine de coloniale etc. și aci începând de jos întocmai ca și cel care n'a învățat nimica”, așadară alături cu învățăceii fără nici o pregătire special comercială.

Concurența aceasta între învățăceii cu pregătire și fără pregătire va înrăuri în mod nefavorabil asupra frecventării școalelor comerciale, chiar și dacă numărul burselor s'ar spori până a prevedea toți elevii cu cele de lipsă la întreținerea lor. În disprețul tuturor remediilor paliative școalele nu vor fi cercetate decât de aceia cari vor dori să continue și studiile din anul al 5-lea și al 6-lea, fiindcă la magazine ei s'ar putea aplica și fără cele 4 clase inferioare. Organizarea celor 4 clase inferioare cu o programă în sine încheiată nu credem că ar delătura acest rău. Fără a băga în samă alterarea ce ar suferi-o planul continuativ, s-ar crea o treaptă de qualificațiune comercială, care, precum se vede, nu corespunde fapticelor trebuinți ale țării. Studiul de 4 ani naște aspirațiuni, cărora nu corespunde ocupația ce o oferă practica grea în magazinele de mărfuri, în același timp însă nu îndreptățește nici la funcțiuni de comptabili, impiegați de bancă ori comercianți luminați asupra raporturilor comerciale în o măsură ca să poată întemeia case cu legături mai întinse.

Eacă motivele pentru care în Germania programele școalelor comerciale de 6 ani nu deosebesc gradul întâi (de 4 clase)⁴, ci stăruiind în primii 4 ani la o cultură mai mult generală, obiectele special comerciale sunt rezervate ultimilor doi ani. Gradului întâi de pregătire comercială <ii> servesc și în Germania școalele comerciale de învățăcei (Fortbildungs sau

Lehrlingsschulen)⁴, al căror învățământ organizat în mod analog cu al școalelor de gradul acesta din Austria, este mai redus în materie ca și în timpul de studiu, dar pretutindenea obligator în modul arătat mai înainte.

Acestea sunt și motivele care au determinat organizatorii școalelor comerciale din Austria a nu întocmi decât cursuri de doi ani pentru școalele de gradul al doilea, lăsând în sama gimnasiilor ori școalelor reale inferioare, a gimnasiului real ori a școalelor burgheze superioare, să grijască de pregătirea școlarilor din obiectele comune tuturor specialităților, după cum le este și menirea. Pentru școlarii cari n'au această pregătire sau nu o pot dovedi la examenul de primire, este instituită o clasă preparatoare cu un curs de un an, după cum se poate vedea din programa analitică⁸.

Având în vedere o organizare care să se potrivească cu lipsele faptice ale țării și chiar prin aceasta să asigure o frecventare cât mai mulțămitoare și o lățire a cunoștințelor comerciale în cercurile cele mai largi ale populațiunii, ne luăm voie a expune aprecierii Onoratului Minister și bărbatilor însărcinați cu organizarea învățământului comercial, următoarele propuneri:

1. Pentru învățământul comercial de gradul întâi, crearea școalelor de învățăcei în toate localitățile, unde numărul învățăceilor aplicați în comerț ar indica necesitatea de a se înființa astfel de școale. Prin aceste școale s'ar împărtăși de binefacerea învățământului comercial straturile cele mai largi ale populațiunii. Învățământul fiind obligator, s'ar asigura gradul maximal de frecventare.

2. Cursul de cinci ani al școalelor comerciale existente să se reducă la un curs de doi ani cu o clasă preparatoare. Menirea acestor școale ar fi să atingă gradul al doilea de calificare comercială. Numărul și locul acestor școale să nu fie determinat decât prin constatările ce s'ar face asupra maximului frecventării spontane, rezultată din îndemnul propriu al populațiunii.

Această organizație acceptată în general, programele pe care ne-am luat voie a le expune în acest raport, vor putea servi poate a ușura lucrările de organizare, care în definitiv vor avea să se acomodeze împrejurărilor concrete ale României.

Arhivele Naționale ale României, fond *Regia Exploataților Agricole și Zootehnice*, dosar 897/ 1888, f. 10 și 41-44.

1. Raportul însoțește scrisoarea lui Ștefan Velovan din 27 ianuarie 1889 (vezi anexa V).

2. Tabla materiilor precede raportul propriu-zis de 68 pagini (în dosar f. 11-44).

3. Ultimul capitol al raportului, aflat la paginile 61-68 (f. 41 r. – 44 v. din dosar).

4. Paranteza aparține autorului.

5. Adverbul *mai* este de prisos.

6. Asociație, corporație.

7. De la verbul francez *soulever* = a ridica.

8. Programa analitică este prezentată în pagina 22 a studiului (f. 21 v. în dosar).

VII

1889 iunie 3 (st. v.), <București>¹

Comisiunea Permanentă²
Ședința din 3 Iunie 1889

Comisiunea, cercetând alăturata lucrare prezentată de D(omnul) Ștefan Velovan, profesor din Caransebeș, găsește că ea conține regulamentul relativ la organizarea școlilor comerciale din Austro-Ungaria, precum și alt material privitor la acele școle și opinază că această lucrare să se aibă în vedere când se va întocmi regulamentul și legea pentru reorganizarea școlilor noastre de comerț.

N. B. Danilescu

Florian Crasan

Arhivele Naționale ale României, fond *Regia Exploataților Agricole și Zootehnice*, dosar 897/ 1888, f. 9.

1. Procesul verbal al comisiei intră în registratura generală a Min. Agr. Ind. Com. Dom. cu nr. 25438/ 2 mai (!) 1889, iar în cea a Diviz. Agr. cu nr. 2346, în aceeași zi.

2. A Min. Agr. Ind. Com. Dom.

VIII

1893 iunie 29 (st. v.), Caransebeș¹

Domnule Ministru,

Încheiend lucrările anului școlar curent, vin a Vă încunoscînța, că primesc a mă însărcina cu proiectarea programei analitice pentru învățământul comercial, în limitele celor două grade acceptate de corpurile legiuitoare. Spre acest sfârșit Vă rog însă, Domnule Ministru, să binevoiți a-mi pune la dispoziție și raportul ce-am avut onoarea a-l prezenta la anul 1889 asupra organizării învățământului comercial în Austria. Până la finea lui Iulie sper că voi putea răspunde la însărcinarea, cu care ați binevoit a mă onora.

Vă rog, Domnule Ministru, să primiți expresiunea înaltei mele considerațiuni.

Ștefan Velovan

Profesor dirigent al Institutului pedagogic din Caransebeș

Caransebeș la 29 Iunie 1893

Excelenței Sale,

Domnului P(etre) P. Carp, Ministru(l) Agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor
în B(ucurești).

- apostilă în partea stângă, sus:

Agr(icultură)

Se va satisface cererea de urgență.

<ss. indescifrabil> 30 Iunie (!) 1893

- rezoluție în partea stângă:

Tot odată se va trimite D(omnu)lui Velovan și actualul program al învățământului comercial, spre a-l avea în vedere la lucrarea sa.

<ss. indescifrabil>

- pe verso, conceptul răspunsului:

Nr. 40211 5 Iul(ie) 1893

D(omnu)lui Ștefan Velovan

Profesor Diriginte al Institutului pedagogic din Caransebeș

Spre satisfacerea cererii D(omniei)voastre înregistrate la nr. 63393 din 1 Iulie 1893, am onore a vă trimite actualul program al învățământului comercial spre a-l avea în vedere la lucrarea D(umnea)voastră, precum și raportul ce l'ați prezentat în anul 1887 <sic> Ministerului asupra organizării învățământului comercial în Austria pe care vă rugăm să ni le înapoeți.

Primiți....

Șef(ul) Div(iziei)

Arhivele Naționale ale României, fond *Regia Exploatărilor Agricole și Zootehnice*, dosar 897/ 1888, f. 45 r. – v.

1. Cerere intrată în registratura generală a Min. Agr. Ind. Com. Dom. cu nr. 63393/ 1 iulie 1893 și în cea a Diviz. Agr. cu nr. 4128/ 1 iulie 1893.

IX

1893 august 14 (st. n.), Caransebeș¹

karansebes 217 15 10 14/ 8²

onoratului minister al agriculturii si comerciului bucurest

= programa va fi expediata in 3 zile = velovan =

Arhivele Naționale ale României, fond *Regia Exploatărilor Agricole și Zootehnice*, dosar 897/ 1888, f. 46.

1. Telegrama intră în registratura generală a Min. Agr. Ind. Com. Dom. cu nr. 73089/ 2 august 1893 (st. v.), și în cea a Diviz. Agr. cu nr. 5262/ 1893 august 2.

2. Mesajul (15 cuvinte) a fost scris la teleimprimator.

NEUE BEWEISE VON DER TÄTIGKEIT DES PROFESSORS ȘTEFAN VELOVAN AUS KARANSEBESCH (Zusammenfassung)

Der Professor Ștefan Velovan (1852-1932) hat einen wichtigen Beitrag zur Reform des Handelsunterrichtswesens in Rumänien geleistet. Auf der Bitte von Titu Maiorescu, der ihn hochschätzte, hat der Professor Velovan die Organisierung der Handelschulen in Österreich und Deutschland studiert (1888-1889). Die Schlussfolgerungen wurden in einem ausführlichen Bericht zusammengefasst und sie wurden mit persönlichen, durch ihre Modernität und ihren Realismus beachtlichen Bemerkungen ergänzt (Januar 1889).

Das vom Professor Velovan durchgeführte Projekt hat einigermaßen zur Ausarbeitung des ersten Gesetzes des Handelsunterrichtswesens in Rumänien beigetragen (April 1893).

Nach der Verabschiedung dieses Gesetzes wurde Ștefan Velovan bezeichnet, einen Lehrplan für die Handelschulen auszuarbeiten, Aufgabe, die er rechtzeitig erfüllt hat (Juli – August 1893).

Diese ergebnisvolle Zusammenarbeit hat die Voraussetzungen für die Ansiedlung des Banater Professors in Rumänien geschaffen, wo er sich als ein glänzender Pädagoge ausgezeichnet hat (1893-1926).

Die hier vorgebrachten Dokumente beweisen, dass die rumänischen Intellektuellen, die in verschiedenen Gegenden und unter unterschiedlichen Beherrschungen lebten, die nötige Tüchtigkeit und den notwendigen Willen gehabt haben, wirksam zum Fortschritt der Nationalkultur beizutragen.